

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/30, p. 433-440

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12221>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. A. Deniz ABAK – Dr. Ayfer AYTAÇ

This article was checked by iThenticate.

DOĞU TÜRKÇESİNDE İKİ EVLİYA TEZKİRESİNİN KARŞILAŞTIRILMASI (ALİ ŞİR NEVAİ VE MUHAMMED SİDDİK RÜŞDİ)

Bayram TOPLU*

ÖZET

Çalışmada tezkirenin tanımı yapılarak, hangi anlamlara geldiği üzerinde durulmuştur. Daha sonra kısaca evliya tezkirelerinin genel olarak Feridüddin Attar'ın eserinden tercüme edildiği ancak bu eserlerin sadece bir tercüme olmadığı, müellifin tercüme ettiği eserlere farklı malumatlar katarak yeni bir eser oluşturduğu üzerinde durulmuştur. Tasavvufi alakalı olan bu eserlerin bütün devirlerde okuyucu kitlesi olduğundan söz edildi. Burada kısaca tasavvuf edebiyatının ne olduğu üzerinde de duruldu. Aslında bu türün (tezkire) Doğu Türkçesinden edebiyatımıza geçmesine rağmen Doğu Türkçesiyle sınırlı sayıda eser vermesinin sebeplerinin farklı olduğu mevzuu dile getirildi. Yine Feridüddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliyasının bilinen Doğu Türkçesine yapılan tercümesinden bahsedildi.

İkinci bölümde, Ali Şir Nevai'nin Nesaimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve ve Muhammed Sıddık Rüşdi'nin Tezkiretü'l-Evliya eserinde geçen on evliya genel olarak karşılaştırıldı. Bu evliyalar Cafer-i Sadık, Üveys Karani, Utbe İbni'l-Gulam, Ebu Ali Şakik-i Belhi, Ebu Cazim Mekki, Muhammed Vası, Ahmet Hanbel, İbrahim Ethem ve İmam-ı Şafiidir. Yaptığımız bu mukayesede, iki önemli tezkirecinin aynı ve farklı yönleri üzerinde duruldu. Bu değerlendirmeler genel olarak ele alındı. Türk tezkireciliğine ne gibi katkıları olduğu anlatıldı. Tezkireler okunurken nelere dikkat edilmesi gerektiği ve konuyla ilgili görüşlere yer verildi.

Sonuç kısmında ise bu türle (Doğu Türkçesinde tezkire) alakalı kaynakların kısıtlı olduğundan ve bunun birkaç önemli sebebinden bahsedildi. Mevcut kaynakların daha çok karşılaştırma yapılarak çalışılırsa verimli olacağı üzerinde durularak çalışma tamamlandı.

Anahtar Kelimeler: Rüşdi, Nevai, Doğu Türkçesi, Tezkire, Evliya.

* Dr. El-mek: bayramtoplu@yahoo.com

**COMPARASION OF THE TWO TADHKIRAT ON AWLIYAS
EASTERN TURKISH (MUHAMMAD SIDDIK RUSHDI AND ALI
SHIR NEVAI)**

ABSTRACT

The paper defines tadhkirat, and elaborates in which meanings it has been used. It is stated that unlike most tadhkirats that simply are translated from the Tadhkirat al-Awliya of Fariduddin Attar, in this paper the author created unique work by including additional information to the translation. It is also mentioned that as the papers are on Sufism they have attracted interest from readers throughout the years. The paper also elaborates on what the Sufi literature is. It is stated that despite that the tadhkirat is passed to our (Ottoman) literature from Eastern Turkish literature, due to different reasons only handful of works found in original Eastern Turkish language. Known translation of the Tazkirat al-Awliya of Fariduddin Attar to Eastern Turkish language were also mentioned.

In the second part, ten awliyas from the Tadhkirat al-Awliya of Ali Shir Nevai and Muhammed Siddik Rushdi were compared. These awliyas are Ja'far al-Sadiq, Uveys Karani, Utbet-ul Gulam, Ebu Ali Shakik-i Belhi, Ebu Cazim Mekki, Muhammad Vasi, Ahmad bin Hanbal, Ibrahim bin Edhem and Imam Shafi. In this comparison, similar and distinctive characteristics of two tadhkirat author were elaborated. These works were analysed in general and their contribution to the tadhkirat in Turkish literature explained. Paper explains crucial points to pay attention when reading a tadhkirat.

In conclusion part, the scarcity of tadhkirat sources in Eastern Turkish language and some main reasons for this were mentioned. It is stated that further works with comparison of the existing sources will be productive.

STRUCTURED ABSTRACT

In general, tezkire writers either inspired by the Tazkirat al-Awliya of Fariduddin Attar or just translated it. Nevertheless most of this works were not just translations, writers usually added their commentary as well as new informations. As a result unique tezkires specific to each region, country, nation and in different languages were formed. In our literature there exist translated tezkires other than that of Attar's. Generally based on Sufism ideology, these works were favorite books throughout time. As it is known, "Sufism is a collection of products developed in order to reach Allah by means of spiritual journey where humankind tells what he saw, heard, read as well as shares feelings and satisfactions".

Ali-Shir Navai, is one of the first writers that used Eastern Turkic language in his tezkire, Nesaimu'l Mahabbe Min Shemayimi'l-Futuvve. Muhammed Siddik Rushdi, is one of the few, other than Navai, who wrote tadhkirat in Eastern Turkic language. Rushdi clearly stated that, he wrote is tadhkirat for people who does not speak Arabic or Persian. In a time

---

Turkish Studies

period when most Turkish poets writing their poems in Persian, Rushdi, chose Eastern Turkic language for this purpose. As a result, Rushdi contributed immensely to Turkish language. He is suspected to be born in 1707. He also has books other than the *Tadhkirattul-Evliya*.

This paper focuses on ten Evliyas mentioned in Ali-Shir Navai's *Nesaimu'l Mahabbe Min Shemayimi'l-Futuvve* and Muhammed Siddik Rushdi's *Tadhkirattu'l Evliya*. Nevai wrote his *tadhkirat* in 15. century. It is not known for sure when Rushdi wrote his *tadhkirat*, but it is thought to be finalized in 1780. In this paper, information given in abovementioned two books on Evliyas are analyzed. These Evliyas are, Ja'far al-Sadiq, Uveys Karani, Utbet-ul Gulam, Ebu Ali Shakik-i Belhi, Ebu Cazim Mekki, Muhammed Vasi, Ahmad bin Hanbal, Ibrahim bin Edhem, Hatem Asim and Imam Shafi.

Topics of the *tadhkiras* on Evliyas are not only related to Sufism, but also cover many aspects of cultural and social aspects. For these reason, *tadhkiras* on Evliyas are protected throughout the history, and made contribution to society.

It can be said that *Tadhkiratu'l Evliya* of Muhammed Siddik Rushdi is the second largest *tadhkirat* by volume after Ali-Shir Navai's *Nesaimu'l Mahabbe Min Shemayimi'l-Futevve*, as Navai's *tadhkirat* includes more Evliyas. Informations supplied by Navai are brief and substantial. Rushdi on the other hand gave more stories and details on Evliyas' lives. This can be pointed out as main difference between two works. Rushdi also included poems from Ali-Shir Navai.

When reading *tadhkiras* on Evliyas, one shall be quite careful. In case of any uncertainty or dispute, that topic shall be discussed with competent people and in relation to other credible sources. Otherwise, misunderstandings can take place. Suleyman Uludag on this topic mentioned that, it is infinitely beneficial to consider that in each society there may exist such people. In explaining events from *tadhkiras* on Evliya, in order to understand true message, statements in conflict with time and environment shall be avoided. People who fails to reach conclusions and interlink the events shall restrain themselves from speaking on such matters.

Both of the works give variety of information on top of religious matters. For example, in Rushdi's *tadhkirat* (p.150, 19-22) six hazards of eating too much is elaborated. Even some issues that we still fail to solve, such as spitting in the streets, is explained in very understandable manner even for that time period.

In general, both works are written in understandable and simple language. Rushdi's *tadhkirat* has incredible depictions, such as "bir deste"/a pack, "sicak"/warm, "pakize"/pure and etc. It is important to notice that both works have been written in Eastern Turkic language, during time period when Persian language widespread, and even most Turkish poets were writing in Persian.

Even though Muhammad Siddik Rushdi's work has been written much later than that of Ali-Shir Navai, and each of them use different sources the fact several events can be found in both books in the same manner shows how credible these works are as a source.

Turkish Studies

Both books in general is based on religious promoting tendency, such that mentioned events in these works usually emphasize rewards rather than punishment.

In his work, Nevai gives more clear information on Evliyas that originated from Belh which may be associated with the fact that himself being from Herat.

Having a ruler who treasured science and literature was very crucial for both authors. Huseyin Baykara's and Hoca Kefek Beg's materially and morally supported the Ali-Shir Navai and Muhammed Siddik Rushdi respectively.

Only handful of tadhkirats written in Eastern Turkic language, thus sources for this kind is very limited. Some of the reasons for this, is failure to protect the literature and even failure to recognize them.

Muhammed Siddik Rushdi's tadhkirat, a monumental work, was left in the shelves for years as it was thought to be someone else's. Ozbek poet Ikrameddin Astankulov, while doing a research in Nizami Pedagogical Institute in Tashkent coincidentally realized that the work he thought to be "Kisasu'l-Enbiya" is in fact "Tadhkiratt'ul Evliya-Turki" by Muhammed Siddik Rushdi.

This incident, as many others clearly indicates how such important sources were unused for ages, which resulted in deprivation of monumental pieces of works in Eastern Turkic language. For that reason, researches in this are needed to be intensified. Another reason for perplexity is the differentiation of signature (naming) in such works. In order to eliminate such confusion, setting of standards by competent people is of a crucial importance.

In-depth analysis of such limited sources with comparison will have tremendous contributions to Eastern Turkic literature and language.

Keywords: Rushdi, Nevayi, Eastern Turkish, Tadhkirat, Awliya.

1. TEZKİRE

"Tezkire kelimesi, isteneni anma, yad etme; reisülküttap tarafından Divan-ı Hümayun katiplerine verilen hürriyet varakası küçük mektup, pusula; bir iş için izin verildiğini bildiren veya bir hususu ispata yarayan resmi belge; aynı şehirde resmi daireler arasında yazışma pusulası; makamlar arasında gidip gelen resmi yazı, belli bir konuya ait bilgileri içine alan kitapçık; belli bir meslekteki tanınmış kişilerin, bilhassa şairlerin hayatlarından eserlerinden söz eden kitap gibi çeşitli anlamlara gelir." (Küçük 2013: 1) Çalışmada daha çok evliya tezkiresi üzerinde durulacaktır.

Genel olarak, evliya tezkiresi yazarlar, 12. Yüzyılda yaşamış olan Feridüddin Attar'ın *Tezkiretü'l-Evliya* eserinden esinlenerek yazmış, ya da tezkireyi tercüme etmiştir, ancak bu eserlerin çoğu sadece tercüme edilip bırakılmamış, müellif yerine göre kendi düşüncelerini esere eklemiş veya yeni malumatlar katmıştır. Böylece yeni dillerde ve farklı coğrafyalarda değişik eserler ortaya çıkmıştır. Edebiyatımızda, Attar'ın eserinin dışında tercüme edilmiş başka evliya tezkireleri de mevcuttur. Genel olarak tasavvufu alakalı olan bu eserler, her zaman beğenilerek okunmuştur. Çünkü "Tasavvuf edebiyatı, insanoğlunun Allah'a varmak için gönül yoluyla çıktığı yolda duyduklarını, gördüklerini, zevk edip yaşadıklarını dile getirerek aynı yolun yolcuları ile paylaşmak amacıyla meydana getirdikleri ürünlerin tümüdür." (Kaplan 2016: 29)

Turkish Studies

Tür, Doğu Türkçesinden edebiyatımıza geçmesine rağmen orada çok sınırlı sayıda ürün ortaya koyulabilmiştir. (İsen 2010: 33) Bunun sebepleri farklıdır. (Toplu 2016: 645) Ali Şir Nevai, Doğu Türkçesiyle evliya tezkiresi (Nesayim'ül Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve) yazan ilk yazarlardandır. Ali Şir Nevai'den başka Doğu Türkçesinde evliya tezkiresi yazan nadir şahsiyetlerden birisi de Muhammed Sıddık Rüşdidir. Nevai tezkiresini 15. yüzyılda yazmıştır. Rüşdi'nin eserini ne zaman yazdığı tam belli değildir. 1780 yılında tamamlayıp yazdığı tahmin edilmektedir. Rüşdi eserini Arapça ve Farsça bilmeyen Türk halkları için yazdığını açıkça beyan etmiştir. Türk yazarların bile Farsça yazdığı bir dönemde o tezkiresini, Doğu Türkçesiyle yazmıştır. Böylece Rüşdi, Türk diline çok büyük katkılarda bulunmuştur. Onun 1707 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Tezkiretü'l-Evliya eserinden başka yazmış olduğu kitaplar da vardır. (Toplu 2016: 24-25-26-27-28)

2. FERİDÜDDİN ATTAR'IN TEZKİRETÜ'L-EVLİYASININ BİLİNER DOĞU TÜRKÇESİNE YAPILAN TERCÜMESİ

Bu tercümenin Uygur harfleriyle yazılan bir tercümesi, Paris'te Bibi. Nat. No: 100'de; Arap harfleriyle Çağatay Türkçesi ile yazılı tercümesi, İstanbul'da Fatih Kütüphanesinde no: 2848'de bulunmaktadır. Dr. Verdi Kankılıç bu tercüme üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır. Tezkirenin Fransızca tercümesi de buna dayanır. (Küçük 2013: 24)

3. ALİ ŞİR NEVAYİ'NİN (Nesaimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve) VE MUHAMMED SİDDİK RÜŞDİ'NİN (Tezkiretü'l-Evliya) ESERİNDE GEÇEN ON EVLİYANIN (Genel Olarak) KARŞILAŞTIRILMASI

Ali Şir Nevai'nin ve Muhammed Sıddık Rüşdi'nin eserinde geçen on evliya üzerinde durulmuştur. Burada her iki eserde geçen aynı evliyalar hakkında verilmiş olan malumatlar değerlendirilip karşılaştırılmıştır.

3.1. Cafer-i Sadık

Ali Şir Nevai'nin eserinde bahsedilmemiştir. (Ruyin 1391)¹ Rüşdi'nin tezkiresinde ise birinci evliya olarak verilmiştir.

3.2 Üveys Karani

Rüşdi'nin tezkiresinde, Üveys Karani hakkında uzun bir methiye vardır. Nevai'nin eserinde bu methiye yoktur. (Ruyin 1391: 13) Rüşdi'nin eserinde, 19b-8 ve 9. satırda geçen hadis Nevai'nin tezkiresinde mevcut değildir. Muhammed Sıddık Rüşdi'nin tezkiresinde 19a-18. satırda başlayan menkıbe, Nevai'nin eserinde özet olarak geçmektedir. (Ruyin 1391: 13) Rüşdi'nin eserinde 21a-12. satırda başlayan Hz. Peygamber'in dışının kırılma hadisesi Nevai'nin eserinde de geçmektedir. Ancak o konuya değinip geçer. (Ruyin 1391: 14) Rüşdi'nin eserinde birçok menkıbe bulunmaktadır. Yine Rüşdi, Üveys Karani'nin ölümünde meydana gelen hadiselerden ve kerametlerden söz etmiştir. Nevai ise eserinde, Üveys'in ölümüyle alakalı herhangi bir konudan bahsetmemiştir.

3.3. Utbe İbni'l-Gulam

Rüşdi'nin tezkiresinde 46b-18. satırda başlayan methiye, Nevai'nin kitabında yoktur. Ali Şir, eserinde Utbe'nin ölümünden de bahsetmemiştir. Rüşdi'nin kitabında 47b-3. satırda geçen menkıbe Nevai'nin eserinde de geçmektedir. (Ruyin 1391: 15)

¹ Burada geçen tarih hicri-şemsidir.

3.4. Ebu Ali Şakik-i Belhi

Rüşdi'nin kitabında, Ebu Ali Şakik-i Belhi hakkında methiyeler ve menkıbeler vardır. Ancak Nevayi'nin tezkiresinde bunlar yoktur. Fakat Ali Şir, eserinde Şakik Belhi'nin künyesinin Ebu Ali, birinci tabakadan ve kabrinin Belh'de olduğundan bahseder. Onun ölüm tarihini 174² olarak vermiştir. Bahsedilen menkıbeler Ali Şir'in tezkiresinde yoktur ancak bu menkıbelerde geçen "yaptığım günahlardan çok, yapmadığım günahlardan korkarım, çünkü yapmadığım günahları bilmiyorum" şeklindeki cümleler Nevayi'nin eserinde de geçmektedir (Ruyin 1391: 34-35)

3.5. Ebu Cazim Mekki

Muhammed Sıddık Rüşdi'nin eserinde 46b- 9. satırda başlayan menkıbe, Nevayi'nin eserinde de vardır. (Ruyin 1391: 15) Her iki yazar da Mekki'nin ölümünden bahsetmemiştir. Rüşdi'nin kitabında methiyeler bulunmaktadır.

3.6. Muhammed Vası

Rüşdi'nin eserinde, Muhammed Vası hakkında menkıbeler ve methiyeler vardır. Rüşdi'nin tezkiresinde 48b- 2 ila 8. satırda geçen menkıbe Nevayi'nin eserinde de mevcuttur. (Ruyin 1391: 16) Ali Şir, kitabında Muhammed Vası'nın ölümünden de bahsetmez.

3.7. Ahmet Hanbel

Rüşdi'nin tezkiresinde Ahmet Hanbel hakkında geçen methiyeler az da olsa Nevayi'nin eserinde de geçmektedir. Rüşdi'nin kitabında 139b-11, 20. ve 140b-12. satırda geçen menkıbeler Ali Şir'in tezkiresinde özet olarak geçmektedir. Ahmet Hanbel'in ölümü her iki edip tarafından da anlatılmıştır. (Ruyin 1391: 23)Rüşdi'nin kitabında ise Hanbel hakkında ondan fazla menkıbe bulunmaktadır.

3.8 İbrahim Edhem

Nevayi eserinde onun birinci tabakadan, künyesinin Ebu İshak, adı ve nesebinin İbrahim Ahmed bin Süleyman bin Mansur el-Belhi olduğunu yazmıştır. (Ruyin 1391: 28) Rüşdi'nin tezkiresinde 64b-3. satırın sonunda başlayan menkıbe Ali Şir'in kitabında özet olarak geçmektedir. (Ruyin 1391: 28) Rüşdi'nin eserinde 66a-11. satırda geçen menkıbe, uzun bir şekilde anlatılmıştır. Nevayi'nin kitabında ise sadece "Mekke'ye vardı" şeklinde bir cümleyle anlatılmıştır. (Ruyin 1391: 29) Rüşdi'nin eserinde 75b-20. satırın sonunda Şam'da bulunduğu dair bilgiler vardır. Nevayi'nin tezkiresinde biraz farklı olsa da, Şam'da yaşamasıyla alakalı bilgi mevcuttur. (Ruyin 1391: 29) Rüşdi kitabında 75a-20. satırda, Edhem hazretlerinin Şam'da veya Bağdat'ta vefat ettiğinden bahsetmiştir. Nevayi ise eserinde, 161h. veya 162h. yılında Şam'da vefat ettiğini yazmıştır. (Ruyin 1391: 29)

3.9. Hatem Asım

Nevayi'nin eserinde birinci tabakadan, künyesinin Ebu Abdurrahman olduğu yazılıdır. (Ruyin 1391:44)Rüşdi'nin eserinde bu bilgiler yoktur. Rüşdi'nin tezkiresinde, 157b-20. satırda geçen "Ahmed Huzreyye'nin üstadıymış" ifadesi Ali Şir Nevayi'nin eserinde de geçmektedir. (Ruyin 1391: 44) Rüşdi'nin kitabında geçen, 159a- 16.satırda geçen ayet,³ Nevayi'nin kitabında da geçmektedir. (Ruyin 1391: 45) Rüşdi'nin tezkiresinde 160a sonuncu satırdan başlayıp, 161b- 3. satıra kadar devam eden "ak ölüm, kara ölüm ve kızıl ölümle" ilgili ifadeler Ali Şir'in tezkiresinde (Ruyin 1391: 44-45) de geçmektedir. Rüşdi'nin eserinde Hatem Asım hazretlerinin nerede ve ne zaman öldüğüyle alakalı malumat yoktur. Nevayi'nin tezkiresinde ise 207h. yılında, Belh'de vefat ettiği geçmektedir. (Ruyin 1391: 44)

² Bu tarihin hicri-şemsi mi veya hicri-kameri mi olduğu hakkında bilgi verilmemiştir.

³ Münafikun Suresi 7

3.10. İmam-ı Şafii

Rüşdi tezkiresinde, 136b-20. satırda geçen, İmam-ı Şafii'nin dediği “ne sorunuz varsa sorun” Nevayi'nin eserinde de geçmektedir. Ancak Nevayi'nin kitabında 13 yaşında (Ruyin 1391: 22) Rüşdi'nin tezkiresinde 10 yaşındayken söylediği yazılıdır. Rüşdi'nin tezkiresinde, 136b- 21. satırda başlayan menkıbe ve 136a-18. satırda bulunan menkıbeler, Nevayi'nin eserinde de geçmektedir. Şafii hazretlerinin on beş yaşında fetva verdiği hem Rüşdi'nin hem de Nevayi'nin eserinde geçmektedir. (Ruyin 1391: 22)

4. ALİ ŞİR NEVAYİ (Nesaimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve) VE MUHAMMED SİDDİK RÜŞDİ'NİN (Tezkiretü'l-Evliya) ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Evliya tezkireleri sadece tasavvufla alakalı değildir. Aynı zamanda toplumsal, kültürel birçok konuyu kapsar. Bundan dolayı evliya tezkireleri her devirde, önemini korumuş, toplumlar için faydalı olmuştur. (Toplu 2016: 106-107)

Muhammed Sıddık Rüşdi'nin Doğu Türkçesindeki eserinin (*Tezkiretü'l-Evliya*) Ali Şir Nevayi'nin (Nesaimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve) eserinden sonra yazılmış en hacimli tezkire olduğu denilebilir. Ancak bu tezkirenin tafsilatı için geçerlidir. Çünkü Ali Şir Nevayi'nin tezkiresinde daha fazla evliya vardır. Fakat Rüşdi evliyaları daha tafsilatlı anlatmış ve daha çok menkıbeye yer vermiştir. Bu da iki eser arasındaki en önemli farklardan biri sayılabilir. Rüşdi eserine Ali Şir Nevayi'den de beyitler almıştır. (Rüşdi 1780: 114b/8-10)

Nevayi'nin eserindeki malumatlar daha öz ve nettir. Rüşdi tezkiresinde menkıbelere daha fazla yer vermiştir. Ancak Evliya Tezkireleri okunurken gayet dikkatli olunmalı, anlaşılmayan ya da herhangi bir şüphe meydana geldiğinde, bu konuda yeterli bilgisi olan kişilerle değerlendirmeler yapılmalıdır. Aksi halde bazı yanlışlara düşülebilir. Konuyla alakalı olarak Süleyman Uludağ şöyle demektedir: “Her toplumda böyle kişiler bulunabileceğinden ihtiyatlı olmada sayısız fayda vardır. *Evliya Tezkireleri*'ndeki menkıbeler anlatılırken de verdikleri mesajın iyi anlaşılması için zamana ve ortama uymayan açıklamalardan sakınılması şarttır. Kıssadan hisse çıkarmayı, meselden misale geçmeyi bilmeyenlerin bu konular üzerinde konuşmalarını gerekir.” (Uludağ 2007: 40)

Her iki eser de sadece dini malumatlar vermez, bunların dışında da bilgiler mevcuttur. Örneğin Rüşdi'nin tezkiresinde 150b-19 ila 22 satırda çok yemek yemenin altı zararından (Rüşdi 1780: 150b/19-20-21-22) bahsedilir. Günümüzde bile çözemediğimiz yerlere tükürmeme mevzusu o asırlarda halkın anlayabileceği şekilde işlenmiştir.

Genel olarak her iki eser de sade ve anlaşılır yazılmıştır. Rüşdi'nin eserinde mükemmel betimlemeler vardır. (bir deste, sıcak, pakize, yağlık ekmek gibi)

Her iki eserin de Farsça'nın çok yaygın olduğu, Türk yazarların bile eserlerini Farsça yazdığı bir dönemde, Doğu Türkçesiyle yazılması çok önemlidir.

Muhammed Sıddık Rüşdi'nin eseri, Ali Şir Nevayi'nin eserinden çok sonraları yazılmasına rağmen ve farklı kaynaklardan istifade edildiği halde her iki eserde de aynı menkıbe ve hadiselerin anlatılması bu eserlerin ne kadar muteber ve önemli bir memba olduğunu göstermektedir.

Her iki eser de genel itibarıyla ve dini olarak müjdeleyici bir üsluba sahiptir. Bahsettikleri menkıbelerde ve hikmetli hadiselerde mücazattan ziyade mükâfatı daha çok ön plana çıkarmışlardır.

Nevayi eserinde, Belhli velilerden bahsederken daha net bilgiler vermektedir. Bu da kendisinin Heratlı olmasından olabilir.

İki müellif zamanında ilme ve edebiyata çok değer veren iki hükümdarın olması çok kayda değerdir. Hüseyin Baykara'nın Ali Şir Nevayi'ye, Hoca Kefek Beg'in (Astanakulov 2007: 11,12) de Muhammed Sıddık Rüşdi'ye maddi manevi çok fazla destekleri olmuştur.

SONUÇ

Doğu Türkçesiyle yazılmış evliya tezkireleri kısıtlı olduğundan, bu türle alakalı kaynaklar da azdır. Bunun yanında eserlerin korunamayışı hatta fark edilememesi de en önemli sebeplerdendir. Muhammed Sıddık Rüşdi'nin tezkiresi her açıdan değerli bir eser olmasına rağmen yıllarca başka birinin eseri zannedilerek raflarda beklemiştir. Özbek edip, İkrameddin Astanakulov Nizami adındaki Taşkent Pedagoji Enstitüsünde bir araştırma yaparken *Kıyasü'l-Enbiya* zannettiği bu tezkirenin "*Kıyasü'l-Enbiya*" olmadığını, Muhammed Sıddık Rüşdi'nin "*Tezkiret'ül Evliya-Türki*" eseri olduğunu tespit etmiştir. (Astanakulov 2007: 31) Burada da açıkça malum olmaktadır ki, yüz yıllarca bu gibi önemli eserlerden istifade edilememiştir. Böylece Doğu Türkçesiyle yazılmış en önemli kaynaklardan mahrum olunmuştur. Bundan dolayı bu konuyla alakalı araştırmaların daha da yoğunlaştırılması gerekmektedir. Evliya tezkirelerinde karşılaştığımız başka bir sorun da aynı evliyaların isimlerinin bazı eserlerde farklı şekilde yazılmasıdır.⁴ Bu sorunların da giderilebilmesi için bu mevzulardaki yetkin kişilerin, isimlerin nasıl yazılması gerektiğine karar alması ciddi bir ihtiyaçtır.

Kısıtlı olan bu eserler incelenirken daha çok karşılaştırma yapılarak çalışılırsa hem edebiyatımıza hem de Doğu Türkçesine büyük katkılar sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Astanakulov, İ. (2007). *Muhammed Sıddık Rüşdi ve Onun Tezkiretü'l-Evliya Eseri*, Doktora Tezi, Taşkent İslam Üniversitesi Matbaası, Taşkent, s.11,12
- Attar, F. (2007). *Evliya Tezkireleri*, Çeviren Süleyman Uludağ, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, s.40
- İsen, M. (2010). *Tezkireden Biyografiye*, Kapı Yayınları, Ankara, s.33
- Kaplan, M. (2016). *Gönül Diliyle Osmanlı Şiiri Üzerine Yazılar*, Palet yayınları, Konya, s.29
- Küçük, S. (2013). *16. Yüzyıla Ait Bir Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi*, Kesit Yayınları, İstanbul, s.1
- Ruyin, A. (1391hicri-şemsi). Emir Nizameddin Ali Şir Nevai, Nevai Eserlerinden *Nesaimü'l-Mahabbe Min Şemayimi'l-Fütüvve*, İntişarati Saidi, Kabul.
- Rüşdi, M. S. (1780). *Tezkiretü'l-Evliya*, 114b-8 ila 10. Satırlar
- Sertkaya, A. (2015). *Tezkire-i Evliya'nın Çağatay Türkçesi Çevirisi*, Arap ve Uygur Harfli Yazmaların Transkripsiyonlu Metni, Çantay Kitapevi, İstanbul
- Toplu, B. *Doğu Türkçesinde Evliya Tezkireleri*, TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30 TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30
- Toplu, B. (2016). *Muhammed Sıddık Rüşdi'nin Tezkiresinin Tahlili* (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin 1-161 Varaklar) Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, s.645

⁴ Rüşdi'nin eserinde Câzım Mekki olarak geçen evliyanın ismi, Attar'da ve Ali Şir Nevayi'de Hâzım şeklindedir. Ayşe Gül Sertkaya'nın *Tezkire-i Evliya'nın Çağatay Türkçesi Çevirisi*, Çantay, İstanbul 2015, s. 125 Hâşim, Serhat Küçük, 16. Yüzyıla Ait Bir Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s.69 Hâzım Mekki olarak yazılmıştır. (Küçük ve Sertkaya konuyla alakalı bazı açıklamalarda bulunmuştur ancak problem tamamıyla çözülmüştür.)